

WIJKENDE VERTEN

Essays over religieus leven zonder religie

WIJKENDE VERTEN

Essays over religieus leven zonder religie

Robert Baeken

Wijkende verten - 11 essays
© Robert Baeken - April 2017

Omslagfoto: Wandering 01 (olieverf) — Jeroen Baeken
Lay-out: Serge Baeken

ISBN 9789402162127

‘Het weerzinwekkendste materialisme is niet het materialisme dat als zodanig wordt beschouwd, maar dat wat dode ideeën wil laten doorgaan voor levende werkelijkheden en onze niet aflatende en bewuste aandacht voor wat in ons voorgoed moet sterven wil afleiden naar vruchteloze mythen.’

Albert Camus (De woestijn)

‘Ik ben tegen religie, vanuit religieus standpunt.’

Friedrich Schiller

‘In het zien is er een soort huwelijk tussen mijn blik en de dingen’

Maurice Merleau-Ponty

INHOUDSOPGAVE

Pagina

7	Inleiding
9	Elementaire structuren
38	Het natuurlijke verloop
51	De kunst van het schrijven
70	Over de macht der gewoonten
84	De strijd tegen de gewenning
97	Een geschiedenis van het lot
128	Gekleurde waarheden
139	Het proces Jezus
164	Het onmogelijke
177	De aangeklede liefde
186	Leven, zuiver op de graat

INLEIDING

Binnen de categorie van teksten over levensbeschouwing, bekleden deze gebundelde essays beslist een aparte plaats. Verwant aan gedachtegoed, zoals te vinden bij het boeddhisme, taoïsme, empirisme en existentialisme, wijzen ze op de dringende noodzaak om ook hier nog een laatste grens te overschrijden zodat elk 'isme', ja elk begrip, zoals natuur, of zelfs menselijke natuur ophoudt. Alle in taal gevatte, existentiële vragen eisen immers dat er dieper gepeild wordt dan de uiterlijke vormen van maatschappelijke aankleding. Daarenboven komt onvermijdelijk ook het probleem op de proppen dat het wezenlijke zich niet laat formuleren. Zo is het aangewezen de conventie van het woord te doorzien en als eenling onbetreden terreinen op te gaan, weg van al het bekende.

Om die reden vertrekken deze teksten helemaal van nul, zonder enige voorkennis. De auteur houdt zich strikt aan wat de feiten hem vertellen. Hij ontmaskert de abstracties, verbonden aan de groepsgeest, aan de continuïteit en duurzaamheid van het maatschappelijke leven, want deze leiden al te gemakkelijk tot een valse identiteit, tot dwalingen, destructieve krachten, kwalijke gewoonten, leven op automatische piloot, verslavingen.

Zijn stellingen nemen echter nooit een autoritair standpunt in. Wel doen ze een beroep op de intelligentie van de lezer, simpelweg door hem te confronteren met feiten waar hij niet omheen kan zonder te kwader trouw te zijn. Daardoor zijn deze teksten nergens tendentiekus, nergens voor of tegen.

Wat nu bij al deze proeven opvalt, is het scherpe onderscheid dat gemaakt wordt tussen enerzijds de ogenblikkelijke individuele gewaarwordingen en anderzijds de verbeelding die dergelijke vluchtigheden tot een levenslang geheel aaneenrijgt en daarmee het praktisch samenleven van individuen binnen een bekend historisch kader mogelijk maakt.

Eenvoudig gezegd gaat het over alles wat onder het werkwoord 'leven' wordt verstaan, wat grondig verschilt van 'het leven' dat als zelfstandig

naamwoord hiervan is afgeleid en tot mythevorming uitnodigt.

Ter afwisseling, ook wel tot meer verduidelijking, wordt dit nochtans uiterst belangrijke, meestal over het hoofd geziene onderscheid in elk essay telkens in een andere literaire vorm gegoten, gaande van de zuiver wijsgerige beschouwing tot allerlei persoonlijke ervaringen en reflecties omtrent religie, ethiek, maatschappelijke toestanden, menselijke gedragspatronen, begrippen rond taal en kunst.

Kortom, een boek met een geheel andere visie dan die wij gewoon zijn. Een boek ook voor elke aandachtige lezer, want het gaat ten slotte over leven, over zijn leven, over eenieders leven.

ELEMENTAIRE STRUCTUREN

Bij het schrijven van een essay kan het van primordiaal belang zijn om zich uitsluitend aan onweerlegbare feiten te houden. Hoe meer de inhoud ervan tegen de haren van de publieke opinie in strijkt, hoe groter de nood aan eenduidigheid. Want de zegging mag nimmer een twistappel worden. Tenslotte gaat het eerder om de waarheid, dan om wie er gelijk heeft.

Met dit als uitgangspunt leidt de auteur zijn lezer naar een venster om hem eenvoudigweg te tonen wat hij ziet: een bos. Met groeiende verbazing over dit kleine universum gaat hij verder, mijmerend over twee vormen van waarheid, over het verschil tussen appels en citroenen en waarom Shakespeares 'Othello' wel moest eindigen in een bloederig drama.

Oefeningen in klaarheid en logica dienend tot het blootleggen van belangrijke elementaire structuren.

Achter de lens

Kijken door het venster. De hoge stammen zien van een strook uitgedund naaldbos, omgeven door de huizen en tuintjes van een rustige buitenwijk. Daarboven een stukje hemel opmerken en het omfloerste licht van de voorjaarszon, hangend tussen de kruin van een schimmige berk om hier en daar een bundel schuine lijnen te werpen over een plekje graspollen dat het soort bleekheid en verwaarloosde onregelmatigheden vertoont eigen aan alles wat moeizaam tiert op braakliggende terreinen. Bij dit beeld voegt zich de onrust van heen en weer zwiepende twijgjes, wat duidt op felle wind. Naarmate ik aandachtiger word, bereikt me de rauwe kras van een ekster en vanuit de verte zelfs het blaffen van een hond.

Dit is geen belvédère, geen plaatje voor een postkaart waarvoor zich bussen met toeristen zouden verzamelen. Toch blijft het beeld ondanks

de dagelijkse vertrouwdheid mij genoeg verwonderen om de ogen de kost te geven. Het voortdurend veranderende spel van licht, schaduw en ontelbare kleurschakeringen, het eenvoudige feit dat het bos steeds is zoals het ogenblikkelijk voorkomt, drukt me met de neus op een essentiële waarheid: namelijk, dat het bos bestaat als een waargenomen fenomeen waardoor het mij een absoluut houvast biedt. Ik zie immers geen redenen om aan deze waarneming te twijfelen. Het gegeven doet zich voor als een onweerlegbaar echt en zuiver feit, geheel los van de voorafgaande oorzaken waarom het er thans zo uitziet, los ook van de kwestie of het wordt beoordeeld of in mijn geheugen opgeslagen. Zelfs al zou het bos later een fata morgana blijken, dan verandert dit nog niets aan het waarachtige karakter van de verzameling diverse bouwstenen waarmee deze observatie tijdelijk is samengesteld.

Hoe klein ook, feitelijk is dit bos evengoed een universum op zich. Want eender, waarheen ik de blik ook richt, - naar de overkant van de straat met de bomen of naar de verste uithoek van het heelal, - terecht kan ik me afvragen of een wereld wel bestaat als zij niet wordt waargenomen. Van een universum waarin elke levensvorm afwezig is, een heelal dat dus enkel uit dode materie zou zijn opgebouwd, kan niets of niemand getuigen dat het ook werkelijk bestaat.

Door deze noodzakelijke voorwaarde, dat iets pas aanwezig is als het ervaren wordt, zou men kunnen stellen dat geen enkele wereld louter op zichzelf bestaat, als een zelfstandige entiteit los van enige observator. Een verschijnsel of feit komt niet enkel voor zoals het gezien wordt, maar ook doordat het gezien wordt, bij gratie van een ziener. Het zien evenwel in de breedste zin opgevat. Zien veronderstelt immers dat er een waarnemer is, een wezen dat de wereld, zichzelf en zijn eigen fysieke verschijning daarin gewaarwordt, of een zijn dat zich door zijn gerichte

aandacht van sommige verschijnselen bewust is en dan ook naar waarheid van die feiten kan handelen en getuigen.

Meteen roept dit de vraag op wat men dan dient te verstaan onder een dergelijk bewustzijn dat zich als een autonome zelfstandigheid achter een soort van lens, trommelvlies, sonar, of hoe het waarnemingssysteem technisch ook mag zijn gebouwd, van elk actueel fenomeen lijkt op te werpen. Om deze vraag te beantwoorden, zou dat bewustzijn in omgekeerde richting naar zichzelf moeten kijken en nagaan wat het opmerkt. Redelijkerwijze zou elke ziener hiertoe in staat kunnen zijn. Hierbij hoort hij wel aan de eigen lichamelijkeheid voorbij te gaan. Door zijn uiterlijke voorkomen maakt het lijf immers eerder deel uit van de som van alle ogenblikkelijk op de waarnemer afkomende fenomenen, dan van het te onderzoeken, in een lichaam zetelend bewustzijn.

En juist daar blijkt het schoentje te wringen! Want hierdoor valt de noodzaak op dat het bewustzijn, voor de beschrijving van zijn innerlijkheid, geacht wordt verbonden te zijn met heel andere feiten dan die van de uiterlijke waarnemingen. Hiervoor schijnt echter geen enkele aanwijzing te bestaan.

Om over de ziener tot een eensluidende uitspraak te komen die zijn essentie nergens tekortdoet, zou deze ten minste over een identificeerbare vorm, karakteristiek of hoedanigheid moeten beschikken, wat blijkbaar dus onmogelijk is. Het zou er immers op neerkomen dat de innerlijkheid, die per definitie niets met enige ruimtelijkheid van doen zou hebben, zo ten onrechte naar buiten wordt gebracht en in de schijnwerpers van de feitelijke gegevens geplaatst, met de bedoeling het onuitsprekelijke uit te spreken, het onzichtbare te zien, het onmeetbare af te meten en als zodanig te determineren.

Wat die innerlijkheid betreft, lijkt de mogelijkheid van een parallel uni-

versum waar de ons bekende fysische wetten niet van toepassing zijn, misschien niet zo veraf. Het zou mooi zijn, maar verder dan hierop speculeren geraakt men niet; want tot nog toe is hierover niets met wetenschappelijke zekerheid te vertellen. Dan lijkt het me natuurlijker om het verinnerlijkte bewustzijn eerder te zien als de complementaire helft van elk feitelijk gebeuren, - zoals een elastische handschoen zich passend rond de hand sluit, - waarbij de innerlijkheid neerkomt op een meegaande, onpersoonlijke leegte die wordt ingevuld door de geleidelijke voortgang van even naamloze als onmeetbare fenomenen. In dat geval bestaan zowel het bewustzijn als het fenomeen bij gratie van elkaar.

Zo lijkt het bewustzijn wel indirect als feit aanwezig te zijn. Maar dit wakende zijn blijkt verder helemaal niet in staat om zichzelf af te zonderen en als zodanig te definiëren. Of het nu gaat over een kruipend leven op de oceaanbodem, een vleermuis, een viervoeter of een mens, van zodra een wezen zijn wezenlijkheid wil verstaan of uitleggen, blijkt het, ondanks zijn eigen bestaanskennis, gedoemd tot volkomen stilte.

Als getuige van de veranderlijke fenomenen is het wakende *zijn* daar nochtans zo intens en compleet mee verbonden dat men zou kunnen stellen dat elk fenomeen in het bewustzijn wordt vervuld, waardoor het *zijn* tegelijkertijd de binnen- en buitenwereld is. Kijkend naar zichzelf wordt het bewustzijn zich daarbij voortdurend van iets anders bewust, evenwel zonder in staat te zijn om er zodanig een vaste greep op te krijgen dat het zich ook maar één van die voorbijgaande fenomenen zou kunnen toe-eigenen. Conclusie: Het *zijn* waaruit het persoonlijke ego wordt afgeleid, is onnoembaar en vandaar nooit een bundel te definiëren eigenschappen van toepassing op iemand in het bijzonder. In wezen is het onpersoonlijk.

Ontspoorde verbeelding

Om die reden zou het gebruikelijke ego dat dus in gedachten aan een uniek *zijn* wordt gekoppeld, beter ook beschouwd worden als een product van de verbeelding, - weliswaar ontstaan vanuit een praktische noodzaak, want verstandelijk gericht op de dagelijkse omgang van mensen onder elkaar en als zodanig ook diep in de taal verweven. Eerder een hulpbron dus om zichzelf te midden van de natuurlijke verscheidenheid als 'ik' te kunnen aanduiden of aanspreken en de ander als 'hij', of meer direct als 'jij'.

De diepere oorzaak waarom we dat denkbeeldige ego zo makkelijk naar egoïsme zien afglijden, dient dan ook enkel bij die verbeelding gezocht. Nergens anders. Feitelijk komt dit neer op een gebrek aan waakzaamheid, doordat het gezonde beoordelingsvermogen er niet langer op toeziet als de verbeelding ongebreideld gaat woekeren.

In verband met de vele krankzinnige toestanden in de wereld legt deze eenvoudige, rationele kijk, dunkt me, duidelijk de vinger op de pijnlijke wonde. Daarmee wijkt hij volledig af van de aloude dogmatische opvatting, zoals de meeste georganiseerde religies hun gelovigen voorhouden, dat een individu tegen zijn egoïsme, als de belangrijkste oorzaak van het kwaad, moet strijden. Deze visie blijkt haar aanhangers echter geen greintje humaner te hebben gemaakt. Tenminste, hun nederlaag is duidelijk voor al wie ogen heeft. Bovendien blijken religieuze motieven om zijn zelfzucht door strijd te overwinnen meestal niet geheel vrij van een andere, meer bedekte vorm van egoïsme. Want zij duiden op een streven waarbij het ego evengoed iets voor zijn eigen heil wil bekomen: op de aanwezigheid van een begeerte tot het bereiken van een weliswaar hoger doel, maar dat door zijn diepere, verborgen belang niet minder op zelfzucht wijst, en vandaar evengoed bijdraagt tot de hovaardij, het geweld of de gekte van deze wereld.

Egoïsme is niets anders dan het gevolg van ontspoorde verbeelding. Een psychologische preoccupatie die geen rekening houdt met de ogenblikkelijke feiten. De oorzaak ligt bij een gebrek aan het permanente inzicht dat het

ego louter om praktische redenen in het leven geroepen wordt. Onwetendheid dus. Niemand heeft ooit zijn ego in een afgezonderde, concrete vorm gezien of daadwerkelijk tegengekomen. En daarom kan de zuivere rede het werkelijke bestaan ervan niet bevestigen, hoogstens betwijfelen.

Zowel niemand als iedereen

Ondanks de veranderlijke levensaspecten en vandaar de onmogelijkheid tot identificatie van zijn eigenheid tijdens het nog ongerichte, want ogenblikkelijke ervaren van een fenomeen, daagt natuurlijk wel de fysieke verschijning op van de waarnemende enkeling en zijn onmiskenbare gelijkenis met alles wat evengoed gewaarwordt. Zo kan van elk levend wezen gezegd worden dat het louter uit ogenblikkelijke gewaarwordingen bestaat. Zolang de enkeling louter te maken heeft met dergelijke nog ongebundelde, feitelijke ervaringen, zolang er aanwijzingen uitblijven die duiden op een gepersonifieerde identiteit, zolang is de enkeling zowel niemand als iedereen.

Deze vaststelling dat elke levensvorm in dat éne zelfde schuitje zit zou, juist in de mate er langs fysieke gelijkenissen wordt aangevoeld dat de ervaringen van anderen soortgelijk zijn, als vanzelfsprekend leiden tot een gevoel van empathie, verbondenheid, mededogen; dus tot een behoorlijk sociaal gedrag, zoals in de dierenwereld duidelijk te zien is, en vandaar ook bij de menselijke soort. Dergelijke zorg uit zich extreem bij moederliefde, meestal ook onder leden van eenzelfde familie of clan.

De vraag wie of wat de innerlijkheid is, vanwaar zij komt en waarheen zij gaat, stelt ons heus voor een onoplosbaar raadsel, een mysterie. Tegelijk zien we dat het heden of de echtheid van dit leven evenzo doorgang vindt zonder dat er over dergelijke raadsels wordt gesproken. Om die reden kan men de zogenaamde mysteriën evengoed laten voor wat ze zijn, zich helemaal niets afvragen en zich eenvoudigweg neerleggen bij het gegeven dat alles is zoals het ogenblikkelijk aan den lijve wordt ervaren.

Kunstgrepen

Nu mag dit bos aan de overkant van de straat nog zo nauwkeurig beschreven worden, zoals alle waarneembare verschijnselen heeft het een tijdelijk uitzicht, en dus veranderlijk karakter. Onmiddellijk rijst daarmee ook hier het probleem hoe deze verzameling bomen als *dit* bos moet gedefinieerd worden. De logische bewering dat het bos begint bij zijn wortels en eindigt bij de hoogste toppen houdt evenmin steek. Want moet bij het bos ook niet de lucht tussen de kruinen gerekend worden, en de wind die zijn takken roert, of de kreten van onzichtbare vogels en het blaffen van een hond die gaat van stam tot stam?

Ik kan naar buiten wandelen, de welriekende geuren van dennen op-snuiven, mijn hand op de ruwe bast van een spar leggen; maar na al deze gewaarwordingen, deze tijdelijke som van zintuiglijke indrukken, houdt het bos voor me op. Nog dieper op de kwestie ingaan, komt me onmogelijk voor. Mijn zintuigen nemen wel een door het bos gekleurde totaliteit waar, maar ik kan nooit het bos zelf, als een op zichzelf bestaand en blijvend geheel, in me opnemen.

Afgezien van deze steekhoudende feiten bestaat er een vanzelfsprekende continuïteit waardoor ik juist deze bomen dit bos noem. Hoewel de stammen gisteren ten gevolge van een zware voorjaarsregen drijfnaat waren en, zoals ik me nog precies herinner, sommige schorsen daardoor donkere vlekken vertoonden, blijft er toch een herkenbare gelijkenis tussen het bos van gisteren en dat van heden. Die gelijkenis kan ook seizoenen, ja zelfs jaren overbruggen. Door die gelijkenis kan ik aan het bos denken, me van het bos zelfs met de ogen dicht een voorstelling maken; ook als het bos reeds lang zou omgehakt zijn. Daarnaast kan ik me van woorden of symbolen bedienen en het bos zodanig beschrijven dat het eveneens voor anderen duidelijk wordt. De betekenis van woorden of symbolen verandert niet zomaar van dag op dag. Mijn beschrijving geldt ook voor de toekomst. Zodoende wordt het bos bij benadering vastgelegd en gedetermineerd door een min of

meer onvergankelijk beeld en overdrachtelijk begrip.

Het bos zoals ik me dat herinner, het door een kunstenaar afgebeelde bos, of het bos van mijn verbeelding, is echter niet het ware bos, maar een afgeleide van de directe waarneming. Daarentegen schijnt het via een kunstgreep juist wel de duurzamere vorm van een zelfstandige entiteit te hebben aangenomen.

Het fenomeen zelf gaat echter steeds vooraf aan de voorstelling of aan het begrip dat er later van gevormd wordt. Daarom is haar waarheid van een primaire orde. Het fenomeen verklaren zou hetzelfde betekenen als het leven of de wereld en haar waarnemer verklaren. Het fenomeen doet zich voor. Niet meer of niet minder. Het dient zich ongevraagd aan, maar verder eist het totaal niets. Het vraagt niet om te worden toegeëigend, begrepen, in taal omgezet, geïnterpreteerd, verklaard, geloofd of aanbeden. De wuivende takken, de hemel, de graspollen, de geluiden achter het venster en ook alle andere bijkomende, lijfelijke gewaarwordingen doen zich voor en schijnen genoeg te hebben aan de echtheid van hun voorkomen. Maar als een dergelijke waarheid waar is, verdient zij om die reden wel als zodanig te worden onderscheiden, erkend en behandeld.

Een moraliteit *avant la lettre*

Dit zintuiglijke leven is geen waan. Als iemand op de markt een kilo citroenen koopt, zal de groenteboer, tenminste als hij toerekeningsvatbaar is of geen bedrieger, ook citroenen voor hem inpakken en geen appels. Bij zien zoals het is, hoort immers juist handelen. Zo dit eenvoudige voorbeeld van handelen wordt uitgebreid naar andere handelingen die het gevolg zijn van juist zien, voert dit het menselijk gedrag vanzelf naar een correctheid die vrij is van elke beoordeling, elke vorm van status of vergelijking; wat men zou kunnen noemen: een moraliteit *avant la lettre*.

Het gaat immers over een ethiek zonder de gebruikelijke tendensen; dus zonder tussenkomst van allerlei principes, leidraden, maatschappelijke aanbevelingen, voortkomend uit dogmatische geschriften van religieuze of burgerlijke aard. Dit wil zeggen dat de notie van waarheid en in welke richting hiervoor moet uitgegaan worden, elk redelijk wezen als een individueel kompas zit ingebakken. Men hoeft er geen theologie of rechten voor te hebben gestudeerd. Het is zelfs niet eens nodig te kunnen lezen of schrijven.

Wat voor citroenen of voor een verzameling bomen geldt, telt trouwens evengoed voor andere objecten. Op dezelfde directe wijze kan een mens ook zijn lichamelijke buitenkant observeren. Zo zou hij naar zijn armen kunnen kijken en naar zijn knoestige vingers die, als hij ze op een bepaalde wijze in de hoogte zou steken, schijnen te grijpen zoals sommige kale takken in de winterlucht. Hij kan ook naar minder opvallende feiten kijken, zoals naar zijn gedachten, naar zijn lijfelijke gewaarwordingen, of naar zijn mentale staat.

Met diezelfde notie van waarheid in het midden zou er, mits enige aandacht, zelfs een objectivering kunnen plaatsvinden waardoor dergelijke waarnemingen, zoals eerder al ter sprake kwam, niet worden toegeëigend en de waarnemer tijdelijk buiten zijn persoonlijke belangen treedt. Hij bereikt dan zoiets als een neutrale toestand van waaruit kan vastgesteld worden welke krachten hem zoal drijven en of deze wel correct zijn; precies zoals hij voor zichzelf kan nagaan of de invloed van anderen of die van het samenlevingspatroon op het eigen gedrag niet te ver gaat, waardoor er sprake zou kunnen zijn van vooringenomenheid of zelfs van indoctrinatie.

Hoe dan ook, het gelijktijdig waarnemen van de binnen- en buitenwereld kan beschouwd worden als een complete activiteit: een som die telkens gebaseerd is op andere feitelijke waarheden. Want bij al de zintuiglijke indrukken, horen niet minder de innerlijke roerselen en gedachten, - om het even of deze verschillende aspecten via taal als innerlijk of uiterlijk worden aangeduid.

Zowel het lichamelijke gevoel als de innerlijke roerselen en de daardoor beïnvloede mentale staat zijn fenomenen die aan beschrijvingen kunnen gelinkt worden en daardoor min of meer vastgelegd. Dit alles zou evenwel ondenkbaar zijn zonder het menselijke voorstellingsvermogen dat het veranderlijke tot een continuïteit ombuigt en gaat formuleren.

Als ik de dokter vertel dat ik mijn zitvlak heb verbrand, hoeft hij niet eens de blaren te zien om te weten welke pijnlijke gewaarwording ik onderga en welk zalfje ik voor mijn genezing nodig heb. Het bijzondere of enige van de oorspronkelijke, naamloze gewaarwording werd door mijn verklaring verschoven naar iets algemeen dat in de tijd voortduurt, zoals in dit geval de specifieke voorstelling of het algemene begrip van de kwetsuur.

De kracht van de verbeelding

Mensen onderscheiden zich van alle andere bekende levensvormen op aarde door het bij hen hoog ontwikkelde vermogen om een fenomeen, nadat het zich eenmaal heeft voorgedaan, zodanig in het geheugen vast te houden, dat een heleboel andere feiten hiermee in verband kunnen gebracht worden. Via een tussenstap zoals de kunstgreep van de taal, die vermoedelijk ontstaan is als een onderling afgesproken verzameling rudimentaire klanken binnen een groep jagers, later meer gedifferentieerd en uitgebreid naar schrifttekens, kunnen feiten worden geabstraheerd, vastgelegd en ook als kennismateriaal doorgegeven. Het is wel de kracht van de verbeelding die taal, teken of zelfs vormen van kunst mogelijk maakt en er allerlei betekenissen aan geeft.

Daardoor blijken mensen in staat verder te kijken dan de huidige wereld. Dit maakt het voor hen zelfs mogelijk in verschillende werelden tegelijk te leven. De verbeelding zet hen aan tot reflectie omtrent de gebeurtenissen uit het heden, het verleden en de mogelijke toekomst. De ogenblikkelijke

waarneming die oorspronkelijk één, onverdeeld en tijdloos is, - want zonder verleden en zonder toekomst, - wordt daardoor opgedeeld in twee opponenten. De associatieve wereld van de waarnemer gaat zich in het verlengde van zijn abstracties, of vormen van verinnerlijking, opwerpen als de drager van een apart, individueel *zijn* dat zich tracht te oriënteren te midden van de zichtbare buitenwereld van het hier en nu.

Na ettelijke miljoenen jaren van evolutie, werd eindelijk een mens geboren. Zijn ogen gingen als het ware voor de tweede keer open. Daarbij trof het hem dat zijn leef- en ervaringswereld zich onderscheidde van alles wat zich anders voortbewoog op het land, te water en in de lucht. Aan de hand van zijn associatieve vermogens vond hij een innerlijk zelf uit dat complementair tegengesteld zou zijn aan de wisselende aard van alle natuurverschijnselen. Noodgedwongen, doordat er geen vat te krijgen is op de onmetelijkheid van al dit zichtbare, nam hij hiervoor zijn eigen tijdelijke verschijningsvorm als richting en maatstaf.

Zo lijkt de sluimer van een pasgeborene nog te herinneren aan de periode voor dit grote ontwaken. Tijdens de slaap, - misschien ook wel op momenten waarop het bewustzijn helder en willoos tot volkomen stilstand is gekomen, - wordt nog dat vroegste stadium van onwetendheid beleefd: een vorm van dierlijke onschuld waarbij een mens in de wereld kijkt zonder haar te definiëren en, versmeltend met dat onmetelijke bestaan om zich heen, evengoed niemand is als iedereen.

Opnieuw in waaktoestand krijgt hij weer te maken met zijn associatieve vermogens. Het is langs dit specifieke, zich verbeeldende bewustzijn dat hij deel uitmaakt van de enge, gestructureerde leefwereld behorend tot de groep: door als een apart individu uit de anonimiteit te treden. Net zoals de dingen wordt het anonieme *zijn* gekortwiekt, krijgt het een naam toebedeeld, nodig om binnen de groep te worden geïdentificeerd en te kunnen functioneren; ook al moet een dergelijke ordening bij de benadering van een persoon wel onvermijdelijk tot een ongehoorde oppervlakkigheid aanleiding geven.

Daarnaast komt het individu terecht in een veelal ondoorzichtig en dicht kluwen van bijkomende voorwaarden: artificiële structuren die door de groep zelf zijn opgesteld tot het verkrijgen van een stabiel vormgegeven, zoals elke samenleving dit betracht. In den beginne waren deze structuren allicht nog rudimentair en dus voor alle groepsleden duidelijk, maar dan zijn ze door de historische gewenning, de kolossale uitbreiding van de groep en vandaar de toenemende complexiteit, zeker diep onder gaan liggen.

Wellicht juist daardoor wordt het allengs moeilijker om de uitzonderlijke echtheid van elk fenomeen nog als waar te erkennen, en alles wat via de verbeelding hiervan is afgeleid, te blijven zien als interpretaties van de oorspronkelijke feiten, - als louter maakwerk dus. Daarenboven schijnt niets de verbeelding te beletten om dit maakwerk ongelimiteerd uit te breiden. Het beperkt zich allang niet meer uitsluitend tot nabije gebeurtenissen.

Een simpel voorbeeld: sinds de heer Columbus Amerika heeft ontdekt, behoort dit continent tot het materieel en geestelijk erfgoed van al de na hem gekomen generaties. Er zijn zaken mee te doen. Mensen kunnen erover lezen of er zelf heen reizen. Toegevoegd aan mijn algemeen wereldbeeld kan ik het continent met de verschillende landschappen en steden in gedachten omvatten, precies zoals ik dankzij leerboeken over anatomie bijvoorbeeld mijn maag omvat, ofschoon ik mijn eigen maag nog nooit gezien heb.

In primitieve gemeenschappen waar nog geleefd wordt van de jacht en de visvangst, geldt gewoon het recht van de sterkste, of de behendigste. Maar om in een ingewikkelde, dichtbevolkte samenleving te overleven, heeft het bestaan van Amerika en de kennis erover beslist zijn nut, precies zoals de leerboeken over anatomie. In zulke wereld is alle kennis welkom, zelfs al worden de onderliggende structuren daardoor nog onduidelijker. Want zie, door het verwerven van kennis verhoogt men niet enkel de kans om binnen deze maatschappij beter aan de kost te komen; vooral verruimt men daarmee zijn eigen wereldbeeld, en indirect dus ook dat van anderen.

Daarnaast schijnen al deze verworvenheden eveneens het ego uit te breiden. Want zij voegen een ruimere waarde toe aan het zelfbeeld en aan het beeld dat anderen van uw zogenaamde persoonlijkheid bezitten: een subtiële vorm van aankleding waarbij als vanzelf uit het oog verloren wordt dat ieder mens in wezen naakt is en blijft. Deze verwijdering van de waarheid brengt onvermijdelijk onrust teweeg. Want de aandacht wordt gefocust op een schijnwereld. Het oog is eerder gericht op wat het verwacht te zien dan op wat het ziet. En het hoofd zit propvol; gegijzeld als het wordt door een onophoudelijke gedachtestroom die deze schijnwereld vanzelf op gang brengt.

Misschien kan het Bijbelse scheppingsverhaal over de val van Adam en Eva en hun verdrijving uit het paradijs, wel geïnterpreteerd worden als een knappe metafoor voor alles wat de mensheid in de loop van de evolutie als gevolg van zijn eerder gestage tweede geboorte en de zucht naar meer kennis is kwijtgespeeld! Want zie, de mensheid ruilde het tijdloze in voor het tijdelijke, het onmetelijke voor het meetbare, de chaos voor orde, het raadsel voor kennis. Allemaal geweldige voordelen, jazeke! Maar door al die gestructureerde beeldvorming wordt het echte kijken dat volkomen oorspronkelijk, zuiver en onschuldig is, welhaast onvermijdelijk naar het tweede plan verschoven en verwaarloosd. Het komt er nog zelden aan te pas.

De herkenbare gelijkenis met het bos van eerdere waarnemingen maakt het bos vlak voor mijn neus immers op een bedrieglijke wijze aan me vertrouwd; daardoor ben ik minder geneigd het bos zoveel onbevange aandacht te schenken als een naar hier afgereisde woestijnbewoner die nooit eerder een dergelijke verzameling levende bomen zou gezien hebben.